

صبح تجلی

گزیده رباعیات بیدل دهلوی

عید یوسف نیا

پرنیان خیال

تهران ۱۳۹۵

بیدل دهلوی، عبدالقادر بن عبدالخالق، ۱۰۵۴-۱۱۳۳ ق.

دیوان برگزیده

Divan.Selection

صبح تجلی: گزیده رباعیات بیدل دهلوی/سعید یوسفنیا.

تهران: پرنیان خیال، ۱۳۹۵.

۱۹۱ ص: ۵/۱۴ × ۵/۲۱ س.م.

پرنیان خیال: شماره کتاب ۱۰.

۹۷۸-۶۰۰-۹۶۳۶۶-۲-۴

فیپا

کتابنامه: ص. ۱۹۱.

گزیده رباعیات بیدل دهلوی.

شعر فارسی - قرن ۱۲ ق.

Persian poetry-- 18th Century

یوسفنیا، سعید، ۱۳۴۴ - گردآورنده

PIR۶۶۴۵/۱۹۱۳۹۵

۸۱۶۰۰۰

۴۴۸ ۷۷۵

سرشناسه:

عنوان قراردادی:

عنوان و نام پدیدآور:

مشخصات نشر:

مشخصات ظاهری:

فروست:

شارک:

وضعیت فهرست نویسی:

یادداشت:

عنوان اثر:

موضوع:

موضوع:

شناسه نزوده:

رده بندی کتاب:

رده بندی دیویی:

شماره کتابشناسی ملی:

تهران، فلکه دوم صادقیه، خ. اعتمادیان، پلاک ۱۹

تلفن: ۴۴۹۵۴۹۸۲ - ۰۶۴۱۷۲۳۰-۰۳۳

www.parneyankheyal.com

Email: moalish@yahoo.com

صبح تجلی

سعید یوسفنیا

چاپ اول

۱۰۰۰ نسخه

۱۳۹۵

چاپ: نسیم

حق چاپ محفوظ

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۶۳۶۶-۲-۴

ISBN: 978-600-96366-2-4

شماره کتاب: ۱۰

سخن‌ناشر

بیدل شاعری ناشناخته و نیز شاعر ناشناخته‌هاست. عرصه‌ی اندیشه‌ی بیدل فراخ‌تر از آن است که خود او نیز توانسته باشد اندیشه‌ی متعالی‌اش را در قالب ابیات محدود شعر بگنجاند. بیدل در بسیاری از غزل‌هایش از بحرهای طولانی شعر فارسی بهره برده تا شاید بتواند بخشی از این محدودیت‌ها را رفع کند. با این وصف جای شگفتی است که بیدل به قالب رباعی اعتنا داشته و تقریباً در تمام دوران شاعری‌اش رباعیات حکمت‌آمیز فراوانی سروده است. شاید گرایش بیدل به بیان اندیشه‌های حکمی در شعر و سابقه‌ی بیان چنین اندیشه‌هایی در قالب رباعی توسط حکیمان و شاعران گذشته‌ی ادب فارسی، او را به این قالب شگفت‌انگیز که در عین «ایجاز»، موجبات بروز «اعجاز»های بی‌نظیری را در شعر فارسی فراهم آورد، علاقه‌مند کرده باشد. به زبان بیدلانه می‌توان گفت که او در راهی قدم گذاشته است که آثارش را جای آن اگر می‌گذشت، گویی بر شعله‌های آتش قدم می‌نهاد و ناگزیر بود دریاچه‌ی شاعرانه‌ی خود را در اندک فرصتی بگوید و رد شود. برای نیل به چنین هدفی و برای آنکه از قید نارسایی مطلب نیز رهایی یافته باشد، بهترین محمل شاعرانه‌ی در ردن رباعی بود:

آن راه که سعی نارسایم پیمود

هر چند قدم شمرد جز دست‌نسود

چون آبله‌ی شکسته بادیده‌ی تر

هر جا پامی گذاشتم آتش بود

البته باید به این نکته توجه کرد که بیدل در رباعی تنها به اندیشه‌های فلسفی نمی‌پردازد بلکه بسیاری از مباحث اجتماعی، پیشنهادهای اخلاقی، عقاید سیاسی طنز در رباعیات او راه یافته‌اند که این دست از آثار او را در کنار سایر قالب‌های شعری همچون غزل و مثنوی و قصیده، خواندنی و شایسته‌ی تأمل کرده است. از بسیاری از رباعی‌های بیدل می‌توان به شرایط اجتماعی فرهنگی حاکم در عصر او پی برد و می‌توان در سطرهای کوتاه و در عین حال کوبنده‌ی رباعیات او، به فراخور احوال و مقاماتش، با بسیاری از خصوصیات شخصی و روانی شخص‌اش آشنا شد.

رباعیات بیدل حتی محملی برای نیایش واردها و مناجات‌های کم‌نظیر اوست.
به عنوان نمونه نگاهی می‌اندازیم به یک رباعی که البته در این منتخب رباعی
نیامده است.

آن کس که منزّه است ز آب و گل ما

بی ، عدم است خلوت و محفل ما

مش ، پرده بر زبان می آید

و الله که نیست ، جای له جز دل ما

این رباعی از جمله رباعیات تحمیدیه است که در ستایش حضرت حق سروده
شده است. رباعی با این «س» آغاز می‌شود. اینکه آیا می‌توان واژه‌ی «کس» را
که برای شخص و غایب، برای بیان به کار می‌رود درباره‌ی ذات منزّه حق بکار برد،
نخستین پرسشی است که ذهن را به چالش می‌کشد. چندان که مرور شد این واژه
در نسبت با حضرت حق در ادب فارسی ، ابقه‌ای ندارد. به سادگی می‌توان پنداشت
که این کلمه در اصل «آنی که ...» بوده است و این اشتباه راناشی از بی‌دقتی کاتبان
و مصححان دانست.

مصرع چهارم رباعی اشاره به حدیث قدس دارد نه می‌فرماید: قلب المؤمن
عرش الرحمن. قلب مؤمن عرش خداوند است. سراسر اعجاز حسنین مقدمه‌ی فهم
همین مطلب است. بیدل می‌فرماید:

حق که منزّه از آن است که با آب و گل خاکی ما در آمیزد، وی حضور او بر
همه‌ی عالم و از جمله انسان وجودی مترتب نیست و نیز آن موجودی که انسان
حتی نامش را بر زبان نمی‌تواند آورد و اگر می‌بینیم که نامش بر زبان ما است، قائل
و گوینده در واقع ما نیستیم و نام او از پرده‌ی غیب بر زبان‌ها جاری شده است؛ با
همه‌ی اینها، سوگند به خود او که جایگاهی جز قلب عاشق ما ندارد؛ اگر چه به قول
غزالی در کیمیای سعادت: «منزّه است از آن که وی را با جای اضافت کنند اگر چه
هیچ جای از تصرف وی خالی نیست» (کیمیای سعادت، عنوان دوم در شناختن حق تعالی،

فصل دوم شناختن تنزیه و تقدیس حق تعالی)

باری، بیدل قریب به چهار هزار رباعی سروده که اگر تنها همین رباعیات از او باقی می ماند بسنده بود که او را شاعری فحل و بی نظیر در ادب فارسی بدانیم. با این همه می دانیم که اوج هنر بیدل در غزلیات اوست. مجموعه رباعیات بیدل توسط جناب اکبر بهداروند در سال ۱۳۸۵ گردآوری و منتشر شده است. این اثر ۳۸۱۴ رباعی بیدل را شامل می شود و بهداروند برای هر رباعی عنوان جداگانه‌یی گذاشته است که اقدامی تازه در این عرصه است. امروزه با وجود چنین دیوان رباعیاتی از بیدل، شرایط برای شناخت بیدل در آیینی رباعیاتش ممکن شده است؛ با این حال تدوین گزیده‌یی از رباعیات بیدل برای خوانندگان شعر بیدل می تواند در بحه‌ی ورود به دنیای رباعیات بیدل باشد که این مهم به همت شاعر و منتقدان یشمن جناب آقای سعید یوسف نیا انجام پذیرفته است.

دکتر محمد رفیع، نویسنده کتاب «نقد ادبی سبک هندی» می نویسد: گزینش آثار بزرگان ادب فارسی پدیده‌یی فرهنگی است که از گذشته‌های بسیار دور در میان اساطیر و ادیبان رایج بوده است. مسئله‌ی گزینش و «انتخاب» شعر را باید در حوزه‌ی تقداس و دپژوهش قرار داد. غایت نقد ادبی انتخاب اشعار برجسته‌ی یک شاعر است. اگر بن سره از ناسره است. مسلم است که همه‌ی آثار یک هنرمند از ارزش یکسانی برخوردار نیست؛ معمولاً آنچه موجب شهرت و جاودانگی یک هنرمند می شود آثار برجسته‌ی اوست؛ که انتخاب، در واقع برای دستیابی به همان بخش برجسته‌ی آثار صورت می گیرد.

معدایی در سبک هندی ص ۸۸

در عصر صفویه مسئله‌ی انتخاب شعر از مسائل عمده‌ی شرح در حقه‌ی شعر و نقد ادبی بوده است. در واقع این کار در عصر صفوی و یکی دو قرن پیش از آن رواج بیشتری یافته و تقریباً هر کس که سواد خواندن و نوشتن و اندک سوقی داشت، برای خویش گزیده و سفینه و جنگی از شعر شاعران معاصر و گذشته تهیه می کرد. علاوه بر گستردگی اقبال به شعر در میان طبقات مختلف اجتماعی، فراوانی تولید شعر را نیز باید از علل رواج انتخاب شعر در این دوره دانست.

«صبح تجلی» عنوان گزیده رباعیات بیدل است که سعید یوسف‌نیا پس از سال‌ها انس با اشعار سراینده‌ی آنها و زیستن لحظه‌های حیرت و شوق از میان حدود چهار هزار رباعی برگزیده است. این گزینش بیش از آنکه به دلیل کثرت رباعیات بیدل صورت گرفته باشد، در تلاش برای ایجاد دریچه‌ی بر گلستان رباعیات بیدل است تا خواننده‌ی کم‌فرصت امروز نیز از این دریای موج معرفت بی‌نصیب نماند. یوسف‌نیا در باب هدفش از تهیه‌ی این گزیده می‌نویسد:

صراحتاً به این نکته اقرار می‌کنم که همهٔ رباعیات بیدل مؤثر و زیبا و خواندنی است. ما قصد من این بوده است تا مؤثرترین و خوش ساخت‌ترین و عمیق‌ترین رباعیات بیدل را - البته به زعم خود - برگزینم و امیدوارم که حداقل تا حد ناچیزی در انتخاب این وظایف خطیر موفق شده باشم.

آری:

در این چمن که ز گل‌های گزیده پرست
برای چیدن گل انتخاب لازم نیست
و به همین دلیل، کتاب صبح تجلی تنها گزیده‌ی رباعیات بیدل نیست بلکه یوسف‌نیا آن را بنا بر نیازی که به ویرایش در این رباعیات بیدل مصحح به‌داروند احساس می‌کرد، تهیه کرده است. می‌نویسد:

این حقیر ضمن احترامی که برای آقای به‌داروند قائل هستم و ضمن ارج نهادن به زحمات ایشان در تدوین و تألیف این کتاب، باید اذعان کنم که افزش‌ها و خطاهای متعددی در این مجموعه وجود دارد که بعضاً ناشی از غلط خوانی نسخه‌خوان یا اشتباه حروفچین بوده و یا از دست نمونه‌خوان‌ها گریخته است. این حقیر در حد بضاعت خود کوشیده‌ام تا این خطاها را بیابم و شکل صحیح واژه‌ها و ترکیبات مشکوک را ثبت کنم و در این مسیر به ذوق و دانش ناچیز خود متوسل شده‌ام.

یوسف‌نیا علاوه بر این، رباعیات بیدل را با اعراب‌گذاری‌های دقیقی همراه کرده که خوانش آن را بخصوص برای جوانان آسان می‌کند و از بسیاری از غلط‌خوانی‌ها

که در خوانش شعر بیدل فراوان رخ می دهد، مانع می شود.

شاید منتقدان ارجمند را رأی بر آن باشد که این گزیده می بایست علاوه بر دیوان مصحح بهداروند با سایر نسخ موجود مقابله می شد. به دو علت این کار چندان لازم نبود. یکی این که کار مقابله پیش از این توسط آقای بهداروند انجام شده بود و دوم آنکه به راستی هنوز نسخه های متعددی از رباعیات بیدل در دست نیست و از آن مهمتر هنوز کاوش های انتقادی مفیدی در این باره انجام نشده تا به تعیین نسخه یی به عنوان «نسخه ی اصل» برای انجام مقابله ی دقیق علمی منجر شده باشد.

انتشارات پریشان خیال مفتخر است که در راستای معرفی سبک شکوهمند هندی و شناخت و ترویج شاعران بزرگ این سبک شریف، همچون صائب تبریزی، طالب آملی، کلیم کاشانی و... در نهایت بیدل دهلوی به عنوان اوج اعتلای این شیوه در ادوار شعر فارسی، آنتن کار گزیده رباعیات بیدل با عنوان «صبح تجلی» را به عهده گرفته است. هدف ما از این اثر، کتاب «طاووس جلوه زار»، مجموعه نوشتارهای آقای یوسف نیا در سبک و تحت بیدل نیز توسط انتشارات پریشان خیال منتشر می شود که حاوی دقیقه ها و ناگفته های قابل اعتنایی در باره ی ذهن و زبان بیدل است.

آبان ۱۳۹۵

- دتیره عمد علی شیوا

۱	پیشگفتار
	بخش نخست: (چند نوشتار آغازین)
۵	- از زندگی بیدل چه می‌دانیم
۸	- زبان شعر بیدل
۱۰	- رباعی محمل ایجاز
	بخش دوم:
۱۷	- گزیده، باعیات بیدل
۱۹۱	فهرست منابع

پیشگفتار

کتابی که پیش روی شماست، حاصل سفر باطنی من در عوالم حیرت‌بار شاعری حکیم و بلنداندیش متخلص به بیدل است که سال‌های سال در کشور ما ناشناخته بود و نزدیک به سه دهه است که از محاق گمنامی و نادیده‌انگاری، بیرون آمده و مورد توجه اهالی شعر و ادب و عرفان و حکمت قرار گرفته است.

ص.ح تجلی در دو بخش تنظیم شده است؛ بخش اول مقدمه‌ای است رباعی زندگی و زبان شعر بیدل به همراه نوشتاری با نام رباعی محمل ایجاز و بخش دوم شامل هفتصد رباعی برگزیده از میان حدوداً چهار هزار رباعی بیدل است که پس از بارها خوانش و گزینش انتخاب شده‌اند.

امید که این کتاب حرکتی هرچند ناچیز در معرفی شاعر آینده‌ها، ابوالمعانی میرزا عبدالقادر بیدل دهایی باشد، شاعر عارفی که سال‌ها ره‌نورد عالم باشکوه و بی‌انتهای سره‌های او به ستم و جز حس ژرف ستایش و حیرت و خاکساری، ره‌آورد دیگری از این سفر شگفت و هماره ناتمام نداشته‌ام.

سعید یوسف‌نیا - آبان ۱۳۹۵